

Kolonimagter i Europa, Afrika og Asien ca. 1914

Belgien	England
Spanien	Frankrig
Italien	Portugal

Tyskland
Holland
Tyrkiet

1883 Årstal for Europæisk kontrol

EUROPA EFTER FØRSTE VERDENSKRIG

Palæstina, Irak). Under imperiets sammenbrud forsøgte Grækenland at erobre dele af det egentlige Tyrkiet, som havde en stor græsk befolkning. Det slog fejl, men krigen mellem Grækenland og Tyrkiet betød, at der først sluttedes en endelig fredstraktat med Tyrkiet i 1923.

Af stor betydning var det, at USA, da det kom til stykket, fralagde sig ansvaret for traktaten. Den blev ikke ratificeret (godkendt) af den amerikanske kongres, som således underkendte deres præsident. USA faldt tilbage i en isolationistisk politik. Først i 1921 undertegnede USA og Tyskland en separat fredsafgørelse.

Den første fase, der strakte sig fra 1918 til 1923, var en omstillingsperiode, hvor overgangen fra krigsøkonomi og tilpasningen til de nye økonomiske strukturer i Europa gav store problemer og nogle steder – i Italien og Tyskland – alvorlige kriser.

- Den anden fase fra 1923 til 1929 var præget af fremgang og vækst i såvel USA som Europa.
- I den tredje fase fra 1929 til 1933 gled både USA og Europa ud i en dyb krise med massearbejdsløshed. Den indledtes med det store krak på New Yorks aktiebørs i 1929.
- Den fjerde fase fra 1933 til 1939 er vejen ud af krisen. Den kendetegnes ved stærk statslig indgriben i økonomien, og den afsluttes med udbruddet af Anden Verdenskrig i 1939.

At der fulgte et økonomisk tilbageslag efter krigens afslutning, er ikke overraskende. Krigsproduktionens ophør betød, at mange industrier måtte indskrænke og afskedige folk. Samtidig vendte de mange soldater tilbage, og det var vanskeligt at skaffe dem arbejde, og statsfinansierne var hårdt pressede af store udgifter til pensioner til krigsinvalider og enkepensio- ner og til at forrente og afdrage de store lån, der var blevet optaget for

Nationalformue i milliarder dollars		1912	1920
USA		186	321
Storbritannien		79	89
Frankrig		57	68
Tyskland		78	36
Italien		23	12

reduktioner af de tyske erstatningsbæ- vækst tog fart i resten af 1920'erne, hv- fat – især i USA. Denne optimistiske p- tyvere". I den internationale økonomi- hvor Tyskland betalte erstatninger ti- som betalte renter og afdrag på deres- penge til Tyskland i stor stil.

Verdenskrisen 1929

I 1929 skete imidlertid et brat omslag- produktionsapparatet voksede både un- vækst havde resulteret i stigende aktie- fortsatte stigninger gjorde, at kurserne- niveau set i forhold til virksomhederne- den almindelige amerikaners købekraf- og det amerikanske hjemmemarked- samlede produktion. Man løb ind i en- lille en efterspørgsel i forhold til produ- var spekuleret for højt op, blev result- "børskrak" i Wall Street i 1929. Her f- store formuer forsvandt som dug for s- depression" faldt priserne stærkt, og b- gik konkurs, arbejdsløsheden sprang- måtte gå fra hus og hjem.

Da amerikanske banker måtte ops- redde sig igennem krisen, bredte dep-

mi i midten af- 1920'erne er bag- grunden for beg- nelsen: "De brølen- de lyvere". Udsnit- fra et postkort, ca. 1925.

NSDAP flertal, som Hitler havde håbet, men da Rigsdagen åbnede, forhindrede et masseopbud af SA-folk de kommunistiske medlemmer i at komme ind i Rigsdagen. Der blev nu fremlagt et lovforslag – den såkaldte bemyndigelseslov – der lagde den lovgivende magt i regeringens hænder. Denne lov blev vedtaget med de nødvendige to tredjedele flertal. Kun socialdemokraterne stemte imod.

Dermed var den nazistiske magtovertagelse en kendsgerning.

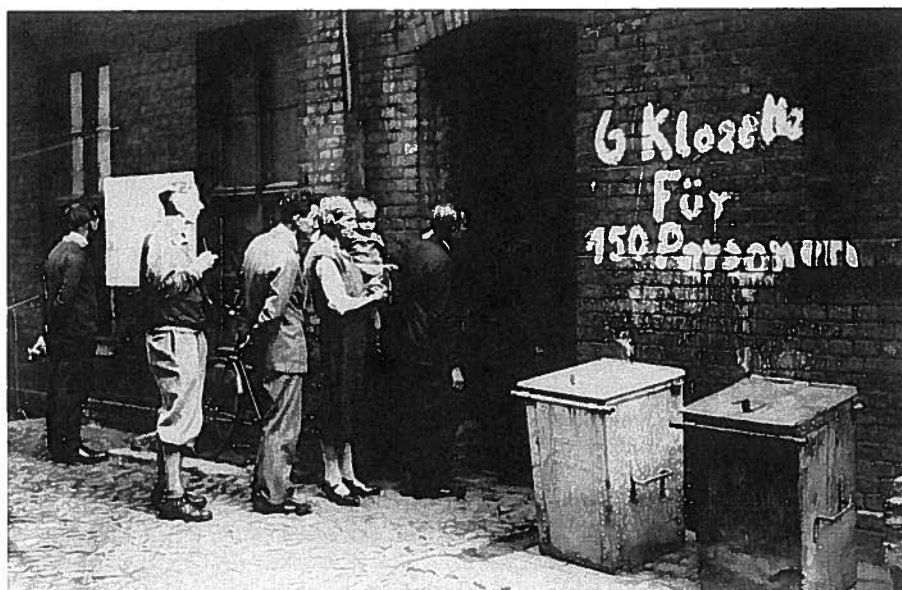
Mandattfordelingen i den tyske Rigsdag 1919-1933												
	1919	1920	1924	1928	1930	1932	Jul	Nov.	Marts	1932	1933	1933
Venstrefløjen												
Uafhængige												
Socialdemokrater	22	84										
Kommunister	-	4	45	54	77	89	100	100	81			
Weimarpartier												
Socialdemokratiet	165	102	131	153	143	133	121	121	120			
Centrum (katolsk)	91	64	69	61	68	75	71	71	73			
Det Tyske Demokratiske Parti	75	39	32	25	20	4	2	2	5			
Det Tyske Folkeparti**	19	65	51	45	30	7	11	2				
Højrefløjen												
Tysk nationale Folkeparti	44	71	103	73	41	37	52	52				
Nazistpartiet	-	-	32	12	107	230	196	288				
Samlet antal mandater*	423	459	493	491	577	608	584	647				

*Antallet af rigsdagsmedlemmer afhæng af, hvor mange der stemte ved valget.

**Det Tyske Folkeparti afviste i begyndelsen republikken, men nærmede sig efterhånden en accept af den nye statsform.

Inflationen 1923

Weimarrepublikken ramtes af to økonomiske katastrofer, som var afgørende for dens fald. Den ene var hyperinflationen i 1923, den anden verdenskrisen fra 1929. I de første efterkrigsår fra 1918 til 1922 var udviklingen tilsyneladende positiv med voksende industriproduktion og faldende arbejdsløshed. I 1922 var der kun 77.000 arbejdsløse i Tyskland. Der var imidlertid et stort problem ved denne fremgang, for en stor del af den tyske produktion blev leveret til udlandet som erstatninger, og de tyske virksomheder hentede så deres betaling hos den tyske stat. Det lagde selvfølgelig et enormt pres på den tyske statskasse.

Krisen kulminerede i vinteren 1932-33. I Berlin var bollsituationen nogle steder sådan, at indbyggerne måtte stå i kø for at komme på WC. På væggen står der: "6 WC'er til 150 personer".

Tyskland blev hårdest ramt. Snart var de europæiske arbejdsløshedsprocenter mindst på niveau med de amerikanske. Alle lande søgte at redde sig igennem krisen ved at beskytte deres eget erhvervsliv mod udenlandsk konkurrence. Det skete med anvendelse af importstyring og toldbeskyttelse. Det betød, at den internationale handel faldt voldsomt.

Politisk polarisering

Krisen kulminerede i vinteren 1932-33, hvorefter det atter gik fremad. Regeringerne i de industrialiserede lande slog ind på en mere aktiv og målbevidst økonomisk politik, der formentlig bidrog væsentligt til at bringe staterne ud af krisen. Frem til Anden Verdenskrig faldt arbejdsløsheden støt.

Det var imidlertid politisk meget forskellige regeringer, der førte krisepolitik fra 1933. I USA var det en efter amerikanske forhold venstreorienteret præsident ved navn Franklin D. Roosevelt, i Danmark var en socialdemokratisk-radikal regering i samarbejde med Venstre og Konservative, mens det i Tyskland og Italien var et henholdsvis nazistisk og fascistisk diktatur.

var fre
stærkt
hos des
nalistic
eller n
Første
forene
de øko

Vejen

Det va
nem og
magter
gå ind
gengæl
ning af
Fredss
i Europ
fik itali
britan
Afrika

De fl
get. 70
været
ansvar
efterkr
finde b

Italie
hungre
strejke
hvor ar
Europa
socialde
nistern
efter ru

State
mange
initiativ
regering
ringen b

"Brother, Can You Spare a Dime" er nok den berømteste sang om nøden under depressionen.

Æblesælgeren blev et symbol på 1930'ernes krise i USA.

New Deal

Da den demokratiske guvernør for New York, Franklin Delano Roosevelt, vandt præsidentvalget i 1932 (præsident 1933-1945), indvarslede han en ny politik med en langt højere grad af statsindgriben i økonomien. Der blev givet hjælp til landmændene til gengæld for, at de indskrænkede de tilsåede arealer. Det skulle standse prislefaldet. Der blev iværksat store offentlige anlægsarbejder for at reducere arbejdsløsheden. Mens det hidtil havde været op til delstaterne og private organisationer at yde social bistand til mennesker i nød, begyndte forbundsmyndighederne nu også at indføre en social lovgivning for hele USA, som skulle afbøde de værste virkninger af sygdom og arbejdsløshed.

16. Af Roosevelts tiltrædelsestale, 4. marts 1933:

"Vores største umiddelbare mål er at få folk i arbejde. Det er ikke et uløseligt problem, hvis vi møder det klogt og modigt. Det kan delvis opnås ved direkte ansættelse af regeringen selv, idet vi behandler opgaven, som vi ville behandle en nødsituation som følge af krig, men samtidig vil vi ved hjælp af denne beskæftigelse få gennemført meget fornødne projekter, som vil stimulere og organisere udnyttelsen af vores natursressourcer. ... Opgavens løsning kan fremmes ved at hæve værdien af landbrugsprodukterne og derved evnen til at købe produkterne fra vore byer. Den kan fremmes ved at ... forhindre de tragiske tab ved tvangsauktioner over små hjem og landbrug. ... Den kan fremmes ved at samle den sociale bistand, som i dag er spredt, uøkonomisk og ulige"

Arbejdsløshed og Industriproduktion 1928-1933		
Arbejdsløshed (mio)	% af arbejdstykket	Industriproduktion (1928=100)
1,4	8,4	100
1,9	13,1	100
3,1	22,2	87
4,5	33,7	70
5,6	43,7	58
4,8	36,2	66
1933		1933
		1932
		1931
		1930
		1929
		1928

Verdenskrisen 1929 rammer Tyskland

Den økonomiske verdenskrise i 1929 fik denne gode udvikling til at kæntrue. Sammenbruddet i amerikansk økonomi fik i 1930-31 de amerikanske banker til at trække deres investeringer i Tyskland hjem. Det betød, at markens værdi faldt, fordi udbuddet af mark oversteg efterspørgslen. Derfor steg priserne på importerede varer, samtidig med at eksportørernes indtægter i mark voksede. Det lignede begyndelsen på en ny inflation, så regeringens reaktion var at modvirke prissænkningerne ved at begrænse efterspørgslen i samfundet. Der blev skåret ned på embedsmandslønninger, og skatterne blev sat i vejret. Regeringen ville ikke risikere en inflationskatastrofe som i 1923. Regeringens politik gjorde ondt værre, for samtidig med, at efterspørgslen i Tyskland faldt, lukkede Tysklands kriseramte handelspartnere af for import af udenlandske varer. Nu havde virksomhederne svært ved at sælge deres varer både på det tyske og det udenlandske marked. Resultatet var en katastrofal økonomisk depression. I 1932 var industriproduktionen faldet med mere end 40 % sammenlignet med niveauet i 1928-29.

Den økonomiske krise førte en politisk katastrofe med sig. Den underminerende Weimarrrepublikken og bandede vej for nazisternes magtovertagelse i 1933.

Økonomi! blev dermed stabiliseret, og takket være amerikanske lån gik det nu rask fremad.

Bipartitionationen i 1923 førte hurtigt til at tyske penge- og guld mistede al værdi. Pengesedler læsses i papir- kassen som gammeldags papir. Foto fra Berlin, 1923.

vede op til sine
ske og belgiske
nråde, Ruhr-
førstehjælpene
for arbejdere
i økonomisk
underskud
betalingerne
de arbejdere.
nmede ud af
smart gjorde

1,000,000,000,000 M

USAs økonomi 1929-1940					
Ar priser, mia. BNP i 1929- dollars	Investin- ger, mia. dollars	Arbejdsløse, millioner	Arbejdsløse, % af arbejds- styrken	Landbrugs- salgspriser, 1910 = 100	
1929	104,4	16,2	1,6	3,2%	148
1930	95,5	10,3	4,3	8,7%	125
1931	89,5	5,5	8,0	15,9%	87
1932	76,4	0,9	12,1	23,6%	65
1933	74,2	1,4	12,8	24,9%	70
1934	80,8	2,9	11,3	21,7%	90
1935	91,4	6,3	10,6	20,1%	109
1936	100,9	8,4	9,0	16,9%	114
1937	109,1	11,7	7,7	14,3%	122
1938	103,2	6,7	10,4	19,0%	97
1939	111,0	9,3	9,5	17,2%	95
1940	121,0	13,2	8,1	14,6%	100

Der var tale om en overproduktionskrise, der slog igennem med vold-
som kraft, fordi en lang opgangs-konjunktur havde skabt urealistiske
forventninger til, at aktierne ville fortsætte med at stige. Banker lånte
penge ud til aktiekøb, og kursene blev spekuleret op på et urealistisk
niveau. Da så virksomhedernes afsætning svigtede, brød korthuset
sammen. Aktiekursene styrted ned, bankerne tabte penge og gik
fallit, så folk mistede deres sparepenge. Virksomheder lukkede, folk
blev arbejdsløse og det sendte efterspørgslen endnu længere ned. De
samlede lønindkomster i USA faldt fra 55 milliarder dollars i 1929 til
33 milliarder i 1931. Folk måtte gå fra hus og hjem, landmænd måtte
opgive deres gårde, og antallet af hjemløse voksede dramatisk. Fattige
familier byggede skure af blik og brædder i nyopdannede slumkvar-
terer omkring de store byer. Millioner af mennesker suldede, og der
var omfattende social ulykke og voldsom arbejdsløse.

REVOLUTION I EUROPA

SOVJETUNIONENS ET

Et af de mest betydningsfulde kommunistiske revolutioner i 1. omfattende samfundseksperimentigt samfund forsøgt omformning principper. Det havde man i

Et meget vigtigt spørgsmål, kommunistiske revolution i 1. stisk tænkning egentlig ikke s kapitalismen var svagt udviklet

Et andet påtrængende spørgsmål, der var indbygget i se noget, der var indbygget i se diktatoren, Josef Stalins, pe fur, Lenin, tage sin del af sky

Rusland – Europas ustat

Første Verdenskrig bragte serrerigt faldt: Det tyske, de mens de to førstnævnte blev de vesteuropæiske, gik magt kommunistparti, der skabte dens første etpartistat. Det udvikling i det 20. århundre

Rusland adskilte sig på ma Dets befolkning var lige så Tysklands tilsammen, og de over hele 11 tidszoner. Den i efter Central- og Vesteuropas svarende. I praksis var zara 1905 givet nogle små demok oprettet en slags parlament

"Proletarer i alle lande, foren jer".
"Det proletariske diktatur år".

Udsnit fra en plakat i anledning af etårs-dagen for den russiske revolution i 1917. Arbejderen står ved porten til ideal-samfundet, mens symbolerne på den magt der er styret, ligger ved hans fødder.

ГОД
ПРОЛЕТАРСКОЙ
ДИКТАТУРЫ.

1917-1918

3. Isaac Deutscher, historiker og polsk kommunist, 1967:

"Adskillige teoretikere og historikere betragter stadig Oktoberrevolutionen som en næsten tilfældig begivenhed. ... Den russiske revolutions almindelige retning ... var blevet forberedt af udviklingen gennem mange tiår. ... De bestræbelser, der i zartiden blev gjort for at modernisere ... blev blokeret af de magtfulde rester af feudalismen, af borgerskabets underudvikling og svaghed, af enevælden, og sidst, men ikke mindst, af Ruslands afhængighed af udenlandsk kapital. ... Det tog mange, mange årtiers revolutionær gæring og langsom vækst af ideer ... at frembringe året 1917's moralsk-politiske klima, ledere, partier, metoder. Der var i alt dette kun lidt eller intet, som var tilfældigt."

**Isaac Deutscher levede i Storbritannien*

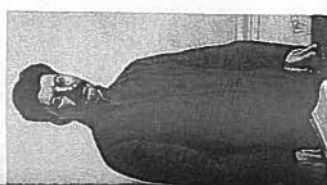
4. Det sovjetiske kommunistpartis officielle historie, 1938:

"I spidsen for Oktoberrevolutionen gik en så revolutionær klasse som Ruslands arbejderklasse, en klasse, der var blevet stålsat gennem kampen, og som i løbet af kort tid havde gennemgået to revolutioner" og nu forud for den tredje revolution havde vundet autoritet som folkets fører i kampen for fred, jord, frihed og socialisme. ... Ruslands arbejderklasse havde en så effektiv forbundsthule i revolutionen som de fattige bønder, der udgjorde bondestandens overvældende flertal. ... I spidsen for arbejderklassen gik et parti, så prøvet i politiske kampe som bolsjevikernes parti. Kun et parti som bolsjevikernes parti ... kunne med en sådan dygtighed forene i én samlet revolutionær stormflod så forskellige revolutionære bevægelser.

** Den mislykkede revolution 1905, og februarrevolutionen 1917.*

5. Den amerikanske historiker Richard Pipes, 1994:

"Den grundlæggende støtte til bolsjevikkerne kom ikke fra den brede befolkning ... men fra det kommunistiske partiapparat, der voksede med stormskridt under borgerkrigen. Ved dens slutning talte det mellem 600.000 og 700.000 medlemmer. ... Medlemskab betød privilegier og sikkerhed i et samfund, hvor ekstrem fattigdom og usikkerhed var reglen. ... Deres antal var beskedent - med familie måske 3 millioner - men i et land hvor praktisk taget ingen form for organisation over landsbyniveau havde overlevet, er en sådan elite, underkastet partidisciplin, en skrækindjagende styrke".

Efter at have sikret sig magten, udrusede Stalin i løbet af 1930'erne de fleste af de ledende bolsjevikere. Samtidigt blev de fjernet fra de officielle fotografer så Stalin kunne stå alene tilbage.

og socialdemokratiske samtidig skul sin støtte i be havde opgivet den brede bef En anden g Tyskland, var var der et folk stærk placering i magt. Da kejsermandat, som slet ikke befol Den havde int Tysklands Regering reformer i san 1917, der gav

Stalinismen

Næppe noget Sovjetunionen tilledelsen, som magten over i januar 1924 c genfigur kom skue i et mau beskues. Efter mellem parti af Josef Stalin Sovjetunionen

Stalins udg nistrator, han videre historie kontrollerer p landet. Stalini næst efter Lei bl.a. som orga Han blev land suveræne lede internt i parti totalt diktatur Efter at hav systematisk al